

Az Országos Széchényi Könyvtár új sorozatáról. A Nemzeti Könyvtár korábbi évtizedeiben is megszokott volt a saját falain belüli tudományos kutatások eredményeinek közzététele saját kiadásban vagy más kiadó közreműködésével. Bibliográfiák, katalógusok, monográfiák, tanulmányok kerültek így a szakmai közönség elé, megmutatva a magyar vonatkozású hazai és külföldi irodalom egyre teljesebb feltárását. Ennek következtében a tárgyalandó három kötet sem új jelenség az OSZK kiadványai sorában, mégis elgondolkasztató napjainkban, amikor új és újabb hírekkel szembesülhet bárki a nyomtatott könyvnek a nyugati világban megváltozott helyzetéről. Mi tapasztalható ebből immár Magyarországon is legalább két évtizede? Egyfelől a képi ismeretek előretörése, amely az információformáknak az egész kultúrán belüli kiegyenlítődéseként jelentkezik, másfelől a különféle digitális technikák, az új közvetítő eszközök terjedése erősödik folyamatosan, ami pedig az olvasáshoz való hozzáférés demokratizmusának a növekedésével jár. Önmagában mindkét jelenség örvendetes, együttes feltűnésük mégis lényegi kihívást jelent a kultúra előállítói s fogyasztói számára egyaránt. Már jó ideje a 20. századi keretek, a nyomtatott könyvkiadás és a rotációs sajtó által uralt terep összeszűkülésének tanúja a világ. A potenciális olvasók egy jelentős része kényelmi és szokásbeli okok miatt átpártolt a képi kultúra látványával megerősített, néha az által helyettesített, az objektumként birtokba vehető könyvekhez képest virtuális olvasmány- és ismeretszerzéshez. Evvel párhuzamosan pedig mindaz, amit magas kultúrának szokás nevezni visszaszorulóban van, bár távolról sem megszűnőben, csak – úgy tűnik – visszakapja a nagyipari fejlődés kezdete előtti, kevesek által művelt és értett helyét. Halkan meg kell jegyezni, hogy ez valójában örvendetes fejlemény, mert a szaktudomány és a szépirodalom általános művelhetőségének mítosza legalább olyan káros, mint a tömegkultúra egységes elutasításának kívánalma. A napjainkban is zajló változásnak beláthatóan nem tartalmi, hanem formai korlátja lesz, mégpedig az, hogy az új közvetítőeszközök mennyire képesek felvenni tartósságban a versenyt a papírral. A kihívást az egész világon legjobban a könyvtárak érzékelik, s a könyvtárosok mindenhol megfelelő válaszra törekednek. Ez pedig ugyancsak kétfelől érkezhet: részben a szolgáltatások bővítésével, részben a – hordozójában tágan értelmezett – könyvkultúrának az erősítésével. Ebben a megújulásban a nagy nyelvek, kiváltképp az angol, mint korunk latinja elterjedése és nélkülözhetetlensége következtében igen előnyös helyzetbe került, de a kis nyelvek előtt sem az a veszély áll elsősorban, hogy el fognak tűnni a világ forgatagában. Európa népei nem oly könnyen halnak ki a népvándorlás lezárulta óta, kultúrájuk romlását főként az okozhatja, hogy érdektelenséget mutatnak az anyanyelvű tudomány (és szépirodalom) pártolásában, olvasásában, megértésében, alkalmazásában.

Első megközelítésben a kiütkereső jelenségek egyikeként lehet értékelni a nemzeti könyvtár tudományos konferenciáinak már megjelent három kötetét is. A konferenciasorozat és a kötetekben testet öltött előadások bemutatják a nemzeti könyvtár gyűjteményeinek tanulmányozásra érdemes részleteit, ezáltal emelik a könyvtár hazai és nemzetközi tekintélyét, növelik a résztvevők önbizalmát, példát szolgáltatnak a fiatalabb munkatársaknak. Mindezzel hatást gyakorolnak a szigorúan vett könyvtárszakmai és az állomány nyújtotta művelődéstörténeti megközelítést igénylő, feltáró, regisztráló és feldolgozó tevékenységre, s közvetve, egyes esetekben direkt módon a könyvtár szolgáltatásaira is.

Az a tény, hogy az első három kötetben összesen hatvan írás olvasható, nyilván a véletlen következménye, de a szöveg-kép felépítés összhangja, amely részben a szerkesztési sajátosságoknak, részben pedig a tipográfiának köszönhető, nem. Mivel az utóbbiról mindig kevés szó esik, talán érdemes evvel kezdeni. A színben különböző, ám azonos mintájú, a címet és a sorozatcímet, valamint az egyes kötetek szerzőit keretben kiemelő, kéthasábos szedésű, kellemes antikvát alkalmazó, az illusztrációkat arányosan elhelyező, a színeket valóságosan visszaadó – amennyire ezt a kéziratok, kódexek esetében kézbevitel nélkül meg lehet állapítani –, könyvterv és tördelés a kiadói szerkesztést és a nyomdát(ka)t dicséri. Az oldaltükör, a kéthasábos szedés, a szöveggondozás, a jegyzetelés tartalmi és formai jegyei egységes képet mutatnak, ami – aki rendbe rakta már több szerző egymástól eltérő hivatkozási megoldásait, tudja – nem is lehetett könnyű feladat. Viszont a három kötet papírjának árnyalata és súlya nem egyforma,

erre talán a sorozati látvány fenntartása miatt érdemes lenne a továbbiakban figyelni. De összességében e három kötet harmonikus benyomást mutat, jól kihajtható oldalpárjai kényelmes olvasást biztosítanak.

Mindhárom kötetnek önálló címe van, s a sorozatcím köti össze őket. Úgy tűnik azonban, legalább a tanulmányok alapján, hogy ezek a címek az egyes kötetek között minden további nélkül felcserélhetők lennének, noha ezzel az érvényességüket nem veszítenék el, sem a címek, sem a mögöttük álló írások. Ez persze természetes egy olyan tág tematikájú előadásorozattal, amelyből ezek a kötetek kinőttek. Mondhatni: ez valójában tartalomjelző, arra utal, hogy az előadások forrása minden esetben maga az alapgyűjtemény, a magyar művelődés egyik legfontosabb kutatóhelye.

Az egységesülni látszó szerkezet annyiban követi egy-egy alkalom eredeti sorrendjét, hogy az első írás mindig azé a neves tudósé, aki mintegy a felütést adta meg egy-egy előadásorozat bevezetéseként. Az első kötetet Szegedy-Maszák Mihály, a másodikat Marosi Ernő, a harmadikat pedig Tallián Tibor vezeti be az irodalmi/művészeti komparatiztika, a művészettörténet és a zenetörténet egy-egy, általuk fókuszált témájával. Őket követik a szerkesztés rendjében a terjedelemben, tárgyban, megközelítési módszerben igen változatos tanulmányok.

A maradék 57 írást több szempont érvényesítésével lehet áttekinteni, olvashatók például komplex, több tudományra kiterjedő, illetve egy tárgyat tüzetesen körüljáró, tematikától függően változatos terjedelmű tanulmányok. A több szempontot és tudományágat egyesítő írásokra példa az első kötetből: Mikusi Balázs zenei és eszmetörténeti, Dede Franciska sajtó- és művészettörténeti, Kulcsár Péter művelődéstörténeti, Boreczky Anna és Németh András ókor- és irodalomtörténeti, Berzeviczy Klára és szerzőtársai írástörténeti és hebraisztikai, a második kötetből Németh András kodikológiai, filológiai és művészettörténeti, Boreczky Anna, illetve Horváth Iván és szerzőtársainak írás- és művészet-, valamint könyvtörténeti írásai, Madas Edit kódex- és kutatástörténeti, filológiai tanulmányai. Forrásértékű Kertész Balázné Bíró Csilla két, Andreas Pannonicus műveivel foglalkozó tanulmánya, amelyek egy hosszabb tudományos munkát előlegeznek meg. A harmadik kötet tanulmányai érdekes módon homogénebbek, mint az első két kötet írásai, de ez nyilván az eredeti előadások véletlenjének következménye. A tematikus kiemelések persze némiképp egyszerűsítenek, hiszen egy-egy most felsorolt írás sokkal tágabb látókörű, mint ahogy azt itt röviden érzékeltetni lehet.

Hasonló változatosságot mutatnak azok az írások is, amelyek inkább egy témára, dokumentumra, személyre, gyűjteményre, intézményre fókuszálnak. Rózsafalvi Zsuzsanna mondhatni mikrobiográfiái módszerrel tárja fel Judik Etel életrajzát és Schöpflin Aladár írásművészetét. Katona Anikó két, felettébb érdekes írásban az első világháborús hadikölcsönplakátokról, illetve egy különgyűjtemény külföldi plakátjairól számol be, az olvasó szinte sajnálja, hogy tanulmányai nem folytatódnak hosszabban. Ezt az érzést különösen erősítik a tárgyalt nyomtatványok reprodukciói; evvel máris a képi kultúra által kiváltott hatással lehet szembesülni. Illyés Boglárka Szemethy Károly lemezahagyatékát, később Anday Piroska életét ismerteti, valószínűleg mindkét írás még a könyvtár dolgozói számára is sok ismeretlen adatot, összefüggést tartalmaz. Jelentős számban képviselve vannak a külföldi eredetű magyar vonatkozások, amelyek például Kelemen Éva Dohnányi Ernő argentinai fogadtatásáról, Mann Jolán Miroslav Krleža kéziratosa hagyatékáról, illetve egy többszörös nemzeti identitású horvát szerzőről szóló tanulmányaiban jelennek meg. Tágabb körben, s nem okvetlenül a Nemzeti Könyvtár gyűjteményeiben való fellelhetőséggel, de a magyar vonatkozású forrásokhoz kapcsolódik Farkas Gábor Farkas írása egy égi jelenség megörökítése mögötti valóság nyomozásáról; Pap Ágnes összefoglalója egy magyar származású Indiában tevékenykedő jezsuita szerzetes leveleiről, valamint Jászai Mari szintén kevesek által ismert szikh levelezőpartneréről; Kovács Eszter ismertetése egy cseh szerző könyvében olvasható magyarországi jezsuiták portréiról és Csobán Endre Attila képértelmezése. Viszont kimondottan az Országos Széchényi Könyvtárban otthonos, nagy elődök által megalapozott és gyakorolt kutatásokat folytatják a középkori és humanista magyarországi kódexekkel, kéziratokkal, ősnymtatványokkal és antikvákkal kapcsolatos írások, szerzőik: Németh András, Szvorényi Róbert, Káldos János, Boreczky Anna, Horváth Iván és munkatársai, Bánfi Szilvia, P. Vásárhelyi Judit,

V. Ecsedy Judit, Zsupán Edina. Tanulmányaik ennél a felsorolásnál sokkal többet érdemelnek, de egy ismertetés keretein belül másra nem nyílik lehetőség. A nyomtatott könyvekhez és egyéb kiadványokhoz simuló későbbi időszakok egy-egy részproblémáját tárgyalja Perger Péter a Tótfalusi Kis Miklós által metszett betűk fényében; Sarbak Gábor a pálos rend és a könyvek kapcsolatát vizsgálva; V. Ecsedy Judit Haykul Antal nyomdájának termékeit – írásában egy Kazinczy miniportrét is elrejtve –, Mikusi Balázs pedig Haydn angol gyűjteményét ismertetve. Itt kell említeni Pásztai László hadászati tárgyú írását. A lassan modernizálódó hazai kultúrát Sirató Ildikónak Pálóczi Horváth Ádám drámaszövegeivel és Patonai Anikónak Jókai Mór egyik drámájával foglalkozó írásai képviselik. Ide tartozik még Elbe István Herman Ottónak és Kossuth Lajosnak az elrománosodásról folytatott levélváltását, valamint Rajnai Editnek a vidéki színházi direktorok előadási helyválasztásának lehetőségeit ismertető tanulmánya is, ahogyan Bódy-Márkus Rozália népies kiadványokat tárgyaló munkája úgyszintén. Távolabbról érinti a Nemzeti Könyvtár gyűjteményeit György Bélának egy némiképp az ismeretlenségbe hullott huszadik századi erdélyi politikusról írt portrévázlata. Egyaránt a képi információk jelentőségének növekedésére utalnak kapcsolatosak V. Tóth Kornélia és Csillag Katalin illusztrált tanulmányai. S szerencsére nem maradhatott ki a szorosan vett sajtótörténet sem, amelyre Szóts Zoltán Oszkárnak az első világháborús katonai tábori lapokról szóló írása tanúskodik. Egy-egy különleges, de a könyvtárhoz erősen kapcsolódó témával van jelen Deák Eszter és Tóth Zsuzsanna; az előbbi Széchényi Ferenc német könyvbeszerzőivel, az utóbbi pedig a magyarországi evangélikus szlovákok rézveretes kötéseivel.

A tárgyalt témák nagy része – már volt róla szó – szorosan kapcsolódik a Nemzeti Könyvtár egy-egy gyűjteményéhez, ám vannak olyan tanulmányok is, amelyeknél a találkozási pontot inkább az jelenti, hogy írjuk a könyvtár munkatársa. Ebbe a tágabb körbe tartozik többek között Boka László Kovács András Ferenc költészetének egy bizonyos jellemzőjét vizsgáló irodalomtörténeti írása, Kis Domokos Dániel Szádeczky-Kardoss Lajos életét, s az Erdélyi Kárpát-Egyesület történetét, Perjámosi Sándornak az első kolozsvári orvostörténeti könyvtárat ismertető tanulmányai. E külső intézmények mellett vannak olyan írások is, amelyek a Nemzeti Könyvtár egy-egy (ideiglenes) részlegének történetét dolgozzák fel, mint például Kocsy Anikó írása az egykori hírlapgyűjteményről vagy Kelemen Éva összefoglalója a ma már nem létező Zenetörténeti Osztályról. Általában minden szerző teret szentelt az általa vizsgált dokumentumok utóéletének, recepciójának, Mikusi Balásznak a Rákóczi-induló és Illyés Boglárkának a francia zene múlt század eleji magyarországi elterjedését vizsgáló írásai azonban kimondottan evvel foglalkoznak. Bódy-Márkus Rozália tanulmánya, amely a népies kiadványok hatástörténetével foglalkozik, elméleti felvetéseivel részben ki is lép a három kötet írásainak általában leíró jellegéből.

Ha a tárgyalt témák időbeli megoszlására kíváncsi az olvasó, azt veheti észre, hogy – amennyiben egy időbeli cezúrát húzunk a 18. század végén, ami hazai viszonyok között szellemi, gazdasági, társadalmi határnak is felfogható – az itt közölt írások nagyjából kétötöd/háromötöd arányban oszlanak meg, ami az utóbbi évszázadok felé forduló figyelem erősödését, és a megelőzővel kapcsolatos csökkenését mutatja. Ez, ha a feldolgozottság/feldolgozatlanság arányát, és a konstans, illetve a rohamosan növekvő dokumentumok, vizsgálati tárgyak számát tekintjük, normálisnak mondható. Mindig az, ami közelebb van hozzánk, igényli az intenzívebb feldolgozást és befogadást. Találhatók persze a három kötetben olyan írások is, amelyek századokon nyúlnak át, jelezve, hogy kiragadott vizsgálat csak ritkán, vagy distinkciókkal kaphat jogosultságot.

Kívülről úgy látszik, hogy akadnak a Nemzeti Könyvtárban olyan munkahelyek, amelyek önként adják, mintegy a napi munka mellett a tudományos kutatás lehetőségét: ezek a különgyűjtemények, a különböző táruk. Az első három kötetben hangsúlyozottan jelen van a Zeneműtár, a Plakát- és Kinyomtatványtár, a Kézirattár, a Régi Nyomtatványok Tára, náluk kicsit kevésbé a Színháztörténeti Tár, valamint a Dia- és Fotótörténeti Tár. Viszont nem szerepel – legalábbis egyértelműen azonosítható, tematikus írásokkal – a Térképtár, a Történeti Interjúk Tára, az 56-os Intézet, amelyek gyűjteménye nyilván

számtalan, hatásosan bemutatható, szakmai hozadékkal járó, illusztrált előadáshoz nyújthat segítséget. Feltételezhetően ez is a véletlen műve, s az immár sorozattá váló kiadványok későbbi kötetekben az itt dolgozó kollegák előadásai is helyt kapnak majd A könyvtárban végzett, a munkaköri leírásoknak megfelelő munkák sok szempontból különböznek egymástól, az egyik legalapvetőbb válaszvonal: vagy főleg az olvasókra, vagy főleg a dokumentumokra irányulnak. Aki az első csoportba tartozik az intézményen belül, azaz mondjuk az olvasószolgálati osztályon, a mikrofilmtárban, a reprográfián vagy a raktárakban – kiragadott példák – dolgozik, annak – feltételezhető – külön erőfeszítést kell tennie, hogy megfelelhessen a tudományos kutatás kívánalmainak, nem beszélve arról, hogy ehhez kutatónapot is kell kapnia. Ebből a szempontból fokozott elismerés illeti azokat a szerzőket, akik számára ez az utóbbi lehetőség áll fenn csupán. Hogy mindez nem lehetetlen, azt például a kötéstörténeti tanulmány is mutatja, illetve több írásban nyoma van annak, hogy számítanak a résztvevők egymás tudására, ismereteire. Látható a Régi Nyomtatványok Tára és a Kézirattár együttműködése, s Németh András egyik írásában Horváth Pál neve tűnik fel; mindkét eset a közösen megoldható feladatokra utal.

Másfelől azonban az előadások, és azok szerkesztett változatai is a legtaggabb értelmű művelődéstörténet tárgyköréből merítenek, de az úgynevezett szorosan vett könyvtárszakmai tudományok hiányoznak. Nem is az általában a public library szolgáltatásokhoz kapcsolódó kutatásokra kell gondolni – gyűjteményszervezés, szakozás és katalogizálás, olvasásszociológia, a digitalizálás legtaggabb értelmű vonatkozásai stb. –, amelyek aligha képzelhetők el elméleti háttér nélkül, hanem az olvasókat igen gyakorlatias és kihagyhatatlan módon segítő bibliográfiai tevékenységre, amely részben önálló, részben viszont, mint a filológia egyik összetevője, a többi tudományág szempontjából is igen fontos. A bibliográfiai feltárás és e tevékenység sokszempontú vizsgálata a történetiség megközelítésében gyakorolható eredményesen, abban a történetiségben, ami mindhárom kötet írásait alapvetően jellemzi, hiánya tehát egyaránt utal művelésének lehetetlenségeire, valamint felhasználásának esetlegességeire.

Összefoglalva: igényes sorozat első kötetei születtek meg, amelyek résztermék, vagy nagyobb összefüggések egy-egy részletének közreadásával mintegy kutatás közben lévő állapotban érzékeltetik egyik nemzeti könyvgyűjteményünk feldolgozásának aktuális, kaleidoszkópszerű állapotát.

Érték és értelmezés, szerk. Boka László, Sirató Ildikó, Bp., OSZK–Gondolat, 2010. – *Szöveg – emlék – kép*, szerk. Boka László, Vásárhelyi Judit, Bp., OSZK–Gondolat, 2011. – *Az identitás forrásai*, Hangok, szövegek, gyűjtemények, szerk. Boka László, Földesi Ferenc, Mikusi Balázs, Bp., OSZK–Gondolat, 2012.

BUDA ATTILA